

Az angol parlamentarizmus története a 17. században

SÁGHI ANDRÁS TAMÁS

In 1603 James I became king of England, and started the Stuart dynasty. The Stuart dynasty never had the same charisma as the Tudor dynasty and never enjoyed the same popularity. He believed in the divine right of kings, he was willing to work with parliament but never as equals. "After his death, his son Charles I followed him. Charles I was a firm believer in the divine right of kings, and from the start he quarrelled with parliament like his father."¹ "Parliament had so much control at the time that neither James I nor Charles I successfully decreased the role of parliament in English government."² During the half of the 17th century differences between the king and the parliament sparked England's civil war, which was the major turning point for absolutism in England. "Monarchs, beginning with Charles II, realized how much power parliament had and knew that they had to work each other."³ It is the reason why "the parliament was so strongly ingrained into the English process of government, and was so centralized that parliament survived while absolute government died miserably. Parliament continued to gain power over the king and become the leading governmental body of England."⁴

Bevezetés

Az angol parlamentarizmus alapelvei és intézményei a Stuart-ház trónra jutását követően fokozatosan felerősödő belső feszültségek eredményeként jöttek létre. Anglia a parlamentarizmus klasszikus országának nevezhető, ugyanis itt a nép hatalmából eredeztethető politikai rendszer hatalomgyakorlása a történelmi fejlődés eredménye. Az Angliában lezajlott változások következményei az elkövetkezendő két évszázad során egész Európára hatást gyakoroltak, mintaként szolgáltak más országok, nemzetek számára. Gyakorlati értelemben ez az abszolutizmussal szembeni küzdelmet és egy demokratikus berendezkedésű állam megteremtésére irányuló hosszú és rögös utat jelentett. Az angol parlamentarizmus kialakulásának kezdeti időszaka azért bír parlamentarizmustörténeti szempontból kiemelt jelentőséggel, mert ez az időszak joggal nevezhető a „fékekkel” rendelkező demokratizálódott államberendezkedés „hőskorának”.

1 <http://www.localhistories.org/17thcent.html>

2 <http://www.june29.com/tyler/nonfiction/absolute.html>

3 <http://www.june29.com/tyler/nonfiction/absolute.html>

4 <http://www.june29.com/tyler/nonfiction>

Anglia alkotmánytörténetében a Stuart-ház trónra jutása 1603-ban meghatározó változást hozott. Ez a korszak méltán nevezhető egy, a stabil és intenzív gazdasági felemelkedést jelentő korszak előszelének. A Tudor-ház leváltására békés keretek között került sor, így az országban ekkor nem következett be a harcok okozta belpolitikai feszültség. A belpolitikai feszültség hiánya lehetővé tette a Stuart-ház számára a békés kormányzást.

Az angol parlamentarizmus 17. századi történetében bekövetkező változások

A 16. század végétől fellendülőben levő gazdasági potenciál alapjaiban kedvezett az uralkodók számára. Ennek egyik alapköve a Brit Kelet-indiai Társaság⁵ létrehozása volt, mely az 1600. december 31-én I. Erzsébet angol királynő által kiállított kiváltságlevellel jött létre. Az érdekszövetségbe tömörülő kereskedők számos kedvezményt és 21 esztendőre szóló monopóliumot kaptak. A társaság kezdetben a fűszerekre specializálódott, de idővel az összes jelentős távol-keleti árucikk kereskedelmét magához ragadta, amivel nemcsak befektetőinek, hanem a kormánynak is hatalmas hasznot hozott. Az alábbiakból következik, hogy bármely uralkodó irányította Angliát, a Brit Kelet-indiai Társaság kiváltságlevelét minden alkalommal meghosszabbították (1858-ban⁶ bekövetkező megszűnéséig). Anglia gazdasági felemelkedésének másik alapköve a gyarmatosítás megkezdése volt.

A gyarmatosításához hozzájárult a „Szűz királynő”⁷ pozitív viszonya a felfedezésekhez, ami végső soron a kereskedelem fejlődését eredményezte. A felfedezésekben és a későbbiek során a kalózkodás támogatásában a királynő felismerte a gazdasági potenciált, így a királynő jóváhagyásával a gazdag spanyol és portugál hajók kifosztásából származó jövedelmek egy része a kincstárba került. A Tudor-házból származó királynő azonban 1603-ban elhunyt.⁸ Uralkodása alatt a brit flotta rohamosan fejlődött, az uralkodó nyitott volt a kockázatvállalásra. A kockázatvállalás sikereket is rejtett magában, hiszen a brit hadiflotta 1588-ban képes volt legyőzni a nagy spanyol Armadát.⁹ Ezáltal Anglia képes volt arra, hogy mint valós tengeri hatalom felemelkedhessen.

A nagy változás a Stuart-házból származó I. Jakab uralkodása alatt következett be. A flotta növekedése megtorpant, hiszen az új uralkodó nem kívánt szembeszállni

5 George P. LANDOW: *The British East India Company — the Company that Owned a Nation (or Two)*, www.victorianweb.org/history/empire/india/eic.html (a letöltés ideje: 2016. 05. 21.)

6 TARJÁN M. Tamás: *A Brit Kelet-indiai Társaság alapítása*, www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1600_december_31_a_brit_kelet_indiai_tarsasag_alapitasa/ (a letöltés ideje: 2016. 05. 21.)

7 Stephen J. GREENBLATT: *Elizabeth I*, www.britannica.com/biography/Elizabeth-I (a letöltés ideje: 2016. 05. 21.)

8 Claire RIDGWAY: *The death of Elizabeth I and possible causes of death by Alexander Taylor*, www.tudorsociety.com/the-death-of-elizabeth-i-and-possible-causes-of-death-by-alexander-taylor/ (a letöltés ideje: 2016. 05. 21.)

9 TARJÁN M. Tamás: *A Nagy Armada elindul Anglia meghódítására*, www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1588_majus_19_a_nagy_armada_elindul_anglia_meghoditasara/ (a letöltés ideje: 2016. 05. 21.)

más nemzetekkel, így a spanyolokkal sem. A hadsereg erejének hanyatlása ellenére is, a korábbi gyarmatosító politika hatására a gazdasági fellendülés nem tört meg, és egyre inkább meghatározó szereplővé vált a nemesi középosztály és a városi polgárság. A kormányzás nem volt folytatható a korábbi évszázadokban a Tudorok által jól bevett és alkalmazott hagyományok szerint. A hatalmi egyensúly az uralkodó, az egyház és a földbirtokos arisztokrácia között az anglikán államegyház, a rendi-nemesi képviselő és a királyi különbíróóságok útján volt biztosítható.¹⁰

A Stuart-ház első két uralkodója,¹¹ I. Jakab és a későbbiekben fia, I. Károly – hasonlóan a Tudorokhoz – a parlamentet csak a legszükségesebb esetében hívta össze, lehetőség szerint annak mellőzésével, királyi előjoguk érvényesítésével uralkodtak. A kormányzás a parlament kizárásával működött, azonban a király működtetett bizonyos szerveket hatalmának legitimálása érdekében. I. Jakab tanácsadói alkották a Királyi Tanácsot, mely központi kormányzati tényező volt kormányzása idején. Ez nem is meglepő, hiszen a király saját tanácsadói véleményét meghallgatta, de végül a döntést ő hozta meg. Az állam ügyeinek kezelésével további szervek is foglalkoztak, többek között a Titkos Tanács, a Csillagkamara és a Felsőtanács.¹² A Titkos Tanácsot, melynek üléseit általában a király vezette, az uralkodó által meghozott döntések legitimációjára hozták létre. Az I. Jakab idején megközelítőleg negyven tagra bővült tanács I. Erzsébet idején mindössze alig több mint tíz főből állt. Ez jól mutatja az eltérő uralkodási típust. I. Erzsébet mert kockázatokat vállalni, I. Jakab azonban véleményem szerint tartott ettől. Az említett Csillagkamara és Felsőtanács az abszolutisztikus uralkodó eszközei voltak. Ezek a királyi különbíróóságok lehetővé tették a király döntéseivel ellenkező elveket valló, azzal nyíltan szembeforduló politikusok és alsóházi tagok bírói eszközökkel történő megbüntetését. A megbüntetés alatt értjük a perbe fogást koholt vádak alapján és az elítélést. Az uralkodó így képes volt arra, hogy eltávolítsa a számára nem kívánatos személyeket az útból.

Elmondható, hogy a Stuart-házból származó I. Jakab uralkodása idején az I. Erzsébet által felvirágoztatott ország belpolitikailag is nagy változáson ment át. A belpolitikai változás kiindulópontja, ahogyan már a korábbiakban említettem, a „Szűz királynő” halálával kezdődött, aki az utolsó, még életben lévő férfi rokonát nevezte meg utódjául.¹³ Így Anglia és Skócia egyesülésével létrejött Nagy-Britannia.

A Tudor-házhoz hasonlóan a Stuart-ház a parlamentet a rendszerességet mellőzve hívta össze, nem túl gyakran. Jól szemlélteti ezt, hogy az 1603 és 1640 közötti időszakban a parlament összesen kilenc esetben ülésezett.¹⁴ Ez az abszolutisztikus uralkodási

10 KECSKÉS László: *Polgári jogi fejlődés az angol és skót jogban*. Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 24.

11 *House of Stuart*, www.britannica.com/topic/House-of-Stuart (a letöltés ideje: 2016. 05. 21.)

12 *Privy Council*, www.britannica.com/topic/Privy-Council-United-Kingdom-government (a letöltés ideje: 2016. 05. 21.)

13 SZÁNTÓ György Tibor: *Anglikán reformáció, angol forradalom*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000., 177–219.

14 www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/key-dates/1603-1640/ (a letöltés ideje: 2016. 05. 23.)

módnak volt köszönhető, I. Erzsébet uralkodása alatt az ország láthatóan fejlődésnek indult, azonban I. Jakab alkalmasságát sokan vitatták. A művészetekkel aktívan foglalkozott, de a kormányzásban gyengének bizonyult. Az angol polgári forradalom kirobbanása véleményem szerint elképzelhetetlen lett volna I. Erzsébet uralkodása idején, hiszen erős kézzel és magabiztosan kormányzott. A Stuart-ház az uralkodása során több komoly hibát is elkövetett. Ezek között említhető a parlament teljes kirekesztése az uralkodó által hozott döntésekből, a parlament hozzájárulása nélkül új adók többszöri kivetése és annak a szélsőséges valláspolitikának az alkalmazása, miszerint a király személye felsőbbrendű és sérthetetlen, hatalma isteni eredetű és isteni védelem alatt áll.

Jakab a parlamentben saját hatalmának gyengülését látta, ezért ellenszenvvel kezelte azt. Kínosan ügyelt arra, hogy döntéseit a parlament bevonása nélkül, saját akaratából hozza meg. Ez a háttere annak a ténynek, hogy uralkodása idején négy alkalommal döntött a parlament összehívása mellett, akkor is annak elkerülhetetlensége miatt. Első alkalommal uralkodásának második évében hívta össze a parlamentet, ami 1604 és 1611 között ülésezett.¹⁵ A kincstár rendkívüli módon kiapadt az új uralkodó fényűző életvitele miatt, ezért I. Jakabnak új bevételi forrásokra volt szüksége a kincstár megtöltésére. A parlament nem támogatta az adók megemelését, illetve új adók kivetését, hiszen tisztában voltak azzal, hogy az uralkodó pazarlásának esne áldozatul az így begyűjtött pénz. Az uralkodó a megoldás hiányát látva 1611-ben feloszlatta a parlamentet.

A fényűző és pazarló életvitel finanszírozása azonban folyamatos nehézségeket okozott I. Jakab számára, így 1614-ben szükségből másodszor is összehívta a parlamentet.¹⁶ Pénzügyi nehézségeinek megoldása ekkor sem vezetett eredményre, így két hónap után újra feloszlatta a parlamentet. A parlament az adóemelések, illetve az új adók kivetésének támogatásáért cserébe jogot formált a felhasználás felügyeletére. Ez I. Jakab számára érthetően nem volt kompromisszumos megoldás, hiszen így a parlament a külpolitikai döntések meghozatalába is beleszólhatott volna.

Harmadik alkalommal 1621-ben került sor a parlament összehívására.¹⁷ Ekkor is pénzügyi indíttatás vezérelte I. Jakabot. Az 1618-ban kitört harmincéves háborúba szeretett volna belépni V. Frigyes oldalán, ami rendkívül sok pénzt emésztett volna fel. Adóemelési céljait azonban ekkor sem tudta sikerre vinni. Ebben közrejátszott Sir Edward Coke bíró feltűnése, aki a bírói hatalmat a királyi hatalomnál is feljebb valónak tekintette.¹⁸ Nyíltan szembe mert szállni a királlyal és annak bizalmas embereivel. Ez nagy bátorságra vall. I. Erzsébet uralkodása idején az ország képes volt legyőzni

15 Andrew THRUSH: *The Parliament of 1604–1610*, www.historyofparliamentonline.org/volume/1604-1629/survey/parliament-1604-1610 (a letöltés ideje: 2016. 05. 23.)

16 John SPILLER: *James I, Parliament and Faction*, www.historytoday.com/john-spiller/james-i-parliament-and-faction (a letöltés ideje: 2016. 05. 23.)

17 Andrew THRUSH and John P. FERRIS: *The Parliament of 1621*, <http://historyofparliamentonline.org/volume/1604-1629/survey/parliament-1621> (a letöltés ideje: 2016. 05. 23.)

18 Jim CORKERY: *The rule of law*, http://works.bepress.com/jim_corkery/11/ (a letöltés ideje: 2016. 05. 23.)

a nagy spanyol Armadát is, az országban ezek után erős spanyolelles hangulat uralkodott. I. Jakab komoly spanyol kapcsolatokkal rendelkezett, és ezzel elég nagy támadási felületet adott Edward Coke bíró számára, aki ezt ki is használta. A parlamentet egy évnnyi ülésezés után feloszlatták, kompromisszum ekkor sem született.

A negyedik alkalommal I. Jakab – életében utolsó alkalommal – 1624-ben¹⁹ hívta össze a parlamentet. Az uralkodó képtelen volt tovább fenntartani fényűző életvitelét, így engedett a parlament követeléseinek. A továbbiakban a parlament lehetőséget kapott a külpolitikai események megvitatására, melytől egészen eddig az uralkodó elzárkózott. Ezen lépésért cserébe a parlament adókat szavazott meg, azzal a kikötéssel, hogy joga van a felhasználás felügyeletére. Az uralkodó egészen eddig bizonyos árucikkek monopóliumának eladásából finanszírozta életvitelét, azonban a parlament elfogadtatta vele a *The Statute of Monopolies*²⁰ elnevezésű törvényt, amely megakadályozta ezt a tevékenységet. Ez a helyzet a parlament hatalmának kedvezett, és előidézte a királyi hatalom meggyengülését. Az uralkodó ezután már nem foglalkozott tovább a közügyekkel. Halálát követően fia, I. Károly került hatalomra 1625-ben.

I. Károly a hatalomra jutását követően kísérletet tett a parlamenttel való együttműködésre, azonban ez a próbálkozás négy év után teljesen elhalt. Az 1625 és 1629 közötti időszakban a parlament háromszor ült össze.²¹ Az első két ülésre 1625-ben került sor az első és a második félévben, az uralkodó mindkét esetben adóemelést szeretett volna elérni. Ez a törekvése nem vezetett eredményre, és a parlament feloszlátása mellett döntött. I. Jakabhoz hasonlóan az eredménytelen együttműködés hatására mind kevésbé tolerálta a parlament beleszólását saját elképzeléseibe és az állam irányításába, abszolutisztikus uralkodó révén az uralkodást felségjognak tekintette.

Uralkodásának legelső évében I. Károly szövetséget kötött Dániával és Németalfölddel Hága városában. Ebbe a szövetségbe nyíltan nem lépett be Franciaország, azonban a háttérből támogatta azt. Anglia belépésével a harmincéves háború történetében új szakasz kezdődött, az angolok aktívan próbáltak bekapcsolódni a harcokba. A nép nem nézte jó szemmel a kudarcokat, és tovább borzolta a kedélyeket, hogy I. Károly egy francia katolikus arát választott ki magának. Az uralkodó a későbbiekben nem táplált élénk érzelmeket felesége iránt, amit aktívan ki is mutatott. Ez szintén egy elhibázott külpolitikai döntés volt, mellyel a francia uralkodót, XIII. Lajost is megsértette. I. Károly elhibázott döntései a későbbiekben háborúhoz vezettek Franciaországgal is.

A háborúba való belépéssel I. Károly tarthatatlan pénzügyi állapotba került. A hibás külpolitikai döntések miatt 1627-ben Anglia hadiállapotban állt Spanyolországgal és Franciaországgal, melynek finanszírozása sok pénz emésztett fel, és messze nem volt elegendő fedezet a további háborús kiadásokra.

19 Philip BAKER: *Proceedings in Parliament 1624*, www.british-history.ac.uk/no-series/proceedings-1624-parl/acknowledgements (a letöltés ideje: 2016. 05. 23.)

20 Ronan DEAZLEY: *Commentary on the Statute of Monopolies 1624*, www.copyrighthistory.org/cam/commentary/uk_1624/uk_1624_com_972007115336.html (a letöltés ideje: 2016. 05. 23.)

21 David HUGES: *The British Chronicles*. Heritage Books INC, 2007., 344.

Harmadik alkalommal 1628 és 1629 között hívták össze a parlamentet. Ez átnyújtotta a Petition of Right-ot,²² melyben az 1215-ös Magna Charta Libertatum-ra²³ való hivatkozással követelte a még I. (Földnélküli) János angol király idejében megítélt jogainak megfelelő biztosítását. I. Károly aláírta a Petition of Right-ot, melyet kérényként nyújtottak be, azonban még ugyanebben az évben törvényként fogadták el. A törvény megállapította, hogy a népnek csak a parlament által jóváhagyott adókat szükséges befizetnie, a szabad embereket kizárólag tisztességes eljárás keretében lehet esetlegesen megbüntetni és, ami ennél is fontosabb, a király parancsára nem lehetett senkit bebörtönözni. A parlament akarata nyilvánvaló volt, de alig száradt meg a tinta a törvényen, és I. Károly újból figyelmen kívül hagyta azt. Nem sokkal később feloszlatta a parlamentet, és a rákövetkező 11 évben a parlament nélkül uralkodott.

Az 1625 után eltelt háborús négy év folyamatos angol vereségeket hozott. A népben még élt az egykoron dicső angol haderő képe I. Erzsébet királynő idejéből, mely képes volt sikert sikerre halmozni, de ez a kép szertefoszlott. Megalázó módon a teljes kudarc után I. Károly a békekötéshez folyamodott. A nép okkal volt elégedetlen, hiszen az eredménytelen háborúban az angol föld fiúgyermekai értelmetlenül ontották véréüket. Anglia ezek után 1629-ben Franciaországgal, majd a rákövetkező évben Spanyolországgal is aláírta a békeszerződést.

A békekötések után belső, azonban fizikailag nem érzékelhető feszültség lett úrrá az országban. Az uralkodó egyre inkább neheztelt a parlamentre, hiszen az nem támogatta adóemelésekkel kapcsolatos javaslatait. I. Károlynak, hasonlóan apjához, a parlament nélkülözésével új bevételi forrásokat kellett biztosítania a kincstár számára. Ezeket a bevételeket már érvényüket veszített adónemek újbóli bevezetésével pótolta. Újból bevezette a hajópénzt, mely alapvetően csak tengerparti városokra volt kiszabható kizárólag háborús időkben, a tengerparton történő védelem kiépítése céljából. I. Károly azonban a hajópénzt rendszeresen mindenkire kivetette, így az általános adónemként kezdett működni. A gazdaság fellendülésével egyre inkább eltűntek az erdők, helyüket szántóföldek vették át, gazdag termést ígérve. Ezeket a területeken ismételt erdészeti adót kellett fizetni. A király ennél is tovább ment: az I. Jakab uralkodása idején, 1624-ben elfogadott The Statute of Monopolies törvényt teljes mértékben figyelmen kívül hagyva ismét megkezdte bizonyos árucikkek monopóliumának eladását, és elkobozta a bíróságok által elítélt személyek vagyonát.

Az uralkodó különösen fontosnak tekintette az anglikán egyház megerősítését, kísérletet tett szülőhazája, Skócia anglikán vallásra történő áttérésére. Ennek elősegítésére 1633-ban megtartotta edinburghi koronázási szertartását, ami a kálvinista skótokban komoly ellenérzéseket váltott ki. Ez önmagában is egy elhibázott döntés volt, azonban a király még messzebb ment: vissza kívánta szerezni a skót nemesek által a katolikus egyháztól elkobzott földbirtokokat. I. Károly ezekkel az elhibázott dön-

22 MEZEY Barna – SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet*. Osiris Kiadó, Budapest 2003., 210.

23 TARJÁN M. Tamás: *A Magna Charta kiadása*, www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1215_junius_15_a_magna_charta_kiadasa/ (a letöltés ideje: 2016. 05. 24.)

tésekkel elérte, hogy a skót nemesség és a papság Glasgowban egységesen esküt tett a kálvinista hit és saját jogainak védelme érdekében. A védelem érdekében létrehozták a National Covenant²⁴ védelmi szövetséget. Az uralkodó számára egyértelművé vált, hogy kizárólag fegyveres erővel tudja megtörni saját honfitársai ellenállását.

Ezen folyamatok 1639-ben az első püspökháború kitöréséhez vezettek, melyben az angol erők csúnyán leszerepeltek, és alulmaradtak az edzett skót harcosokkal szemben.²⁵ A király serege nemhogy sikereket nem tudott kivívni, de még angol területeket is veszített, hiszen a skótok képesek voltak elfoglalni Newcastle-t is, további északi területek mellett. A skótok jelezték, hogy jelentős pénzüsszeg fejében elhagyják ezeket a területeket. A király kénytelen volt megfizetni a skótok által követelt összeget, de annak összegyűjtésére kizárólag az általa eddig az uralkodásban mellőzött parlament támogatásával lett volna lehetőség. A helyzet kezelésére a király semmit nem tett, habár szükséges lett volna, nem hívta össze a parlamentet. Mondhatni személyes „keresztes háborút” indított a skótok ellen. Tárgyalásokba kezdett a katolikus európai nagyhatalmakkal, magát a pápát is megkereste támogatásának elnyerése céljából. Eddig hűvösen kezelt felesége hitbuzgó katolikus hírében állt, a katolikus nagyhatalmakhoz és magához a pápához való közeledés szintén elhibázott kül- és belpolitikai döntésnek számított. Az uralkodó már saját népe felé is a rekatolizációra való hajlandóságának látszatát mutatta.

Mindeközben a skót haderő is felfigyelt erre a tényre, és jócskán ki is használta ezt. Felismerték a helyzetet, hogy már az angol nép sem támogatja saját királyát, és újabb támadó hadműveletekbe kezdtek, melyet második püspökháborúnak nevezünk. A továbbiakban Northumberland és Durham észak-angliai grófságokat is képesek voltak elfoglalni, a királyellenességnek köszönhetően még Londont is képesek lettek volna bevenni. Erre nem került sor, és a főváros elfoglalása helyett tárgyalásokba bocsátkoztak a királlyal, így 1640-ben megkötötték a riponi békét. A skótok megtarthatták az általuk elfoglalt területeket, és visszamenőleg napi 850 font járulékot fizettek ki számukra.²⁶

Angliában a túladóztatott és elszegényedett lakosság ezalatt elégedetlenül szemlélte a király elhibázott döntéseit. A folyamatos kudarcok és az egyre szerényebb kincstári helyzet hatására I. Károly 1640-ben, tizenegy év után ismét összehívta a parlamentet, új adók kivetése céljából. A későbbiekben ez a „rövid parlament” elnevezést kapta. Az összehívott parlament nem támogatta az adóemelést, reformok bevezetését követelte. A parlament tizenegy évig történő mellőzése és a beleegyezése nélkül kivetett jogtalan adók vezettek odáig, hogy kijelentették az eddig elképzelhetetlen gondolatot: a parlament a király fölött áll. Az uralkodó az elhibázott döntései miatt

24 David Ross: *The National Covenant*, www.britainexpress.com/scotland/history/national-covenant.htm (a letöltés ideje: 2016. 05. 25.)

25 David PLANT: *The Bishops' Wars*, <http://bcw-project.org/military/bishops-wars/> (a letöltés ideje: 2016. 05. 25.)

26 Samuel Rawson GARDINER: *History of England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603–1642*. Cambridge University Press 2011., 209.

a továbbiakban nem volt képes az irányítást magához ragadni sem Írországbán, sem Skóciában, de még Angliában sem. Miután tárgyalni nem volt hajlandó, három hét után feloszlatta a parlamentet, és a vele nyíltan szembeforduló politikusokat bebörtönöztette. I. Károly a továbbiakban is úgy érezte, képes egyedül uralkodni és megoldani a problémákat. Ez hibás döntés volt, mely magában hordozta a polgári forradalom előszelét. A király a helyzetet képtelen volt egyedül rendezni, és még ugyanebben az évben, 1640-ben ismételten kénytelen volt összehívni a parlamentet. Ezt az időszakot nevezzük a hosszú parlament időszakának, hiszen az a polgárháború kitöréséig ülésezett. A parlament rendkívül sok törvényt szavaztatott meg ebben az időben, és szabadon engedte a Csillagkamara által bebörtönzött politikai foglyokat.

Megszavazták a Triennial Act-et,²⁷ mely a parlament háromévenkénti és minimum 50 napra történő összehívását célozta. Törvény született arról, hogy a király kizárólag a parlament jóváhagyása mellett oszthatja fel a parlamentet. Megszüntették az abszolutisztikus uralom jelképeinek számító királyi bíróságokat, és az uralkodótól elvették az egyház feletti ellenőrzés lehetőségét. A parlament eltörölte a jóváhagyása nélkül kivetett adónemeket és monopóliumokat. Az eddigiek alapján érthető, hogy a parlament miért kívánta elérni azt, hogy az uralkodók ne uralkodhassanak abszolutisztikus módon. Az uralkodó aláírta ezeket a törvényeket, de nem vette komolyan a helyzetet. Azt a pillanatot várta, amikor ismét magához ragadhatja az abszolút uralmat, és képes lesz visszavonni e törvényeket.

Az általános elégedetlenség hatására a parlamenthez benyújtottak egy tizenötezer ember által aláírt petíciót, melyben az anglikán egyházrendszer betiltását követelték. Ezt Root and Branch Petition-nek²⁸ nevezték, és rendkívüli módon megosztotta a parlamentet.

Az inkább mérsékelt álláspontot képviselő gavallérok nem támogatták a petíció elfogadását, mely az anglikán egyház teljes eltörlését jelentette volna. A gavallérok a király hívei voltak, így érthető a döntésük. Apróbb változtatások elfogadása, mint például a püspök hatalmának csökkentése, illetve az imakönyv, a *Book of Common Prayers* átdolgozása a mérsékelt álláspontot támogatók számára is megfelelő helyeztet eredményezett volna. A mérsékelt álláspontot képviselő gavallérokkal gyökeres ellentétben álltak a radikálisabb nézeteket valló kerekfejűek, akik kiálltak az anglikán egyházrendszer betiltása mellett, és követelték a presbiteriánus egyház bevezetését. A kerekfejűek a parlament hívei voltak, és három csoportra tagolódtak. Az első csoport a mérsékelt nézeteket valló presbiteriánusok, akik a nagypolgárság és újnemesek képviselőit tudhatták soraiban, céljuk pedig a parlament jogainak helyreállítása, valamint a királlyal történő kiegyezés volt. A következő csoport az independensek

27 James Franck BRIGHT: *A history of England*, <http://books.google.hu/books?id=DVwqAAAAYA-AJ&pg=PA844&lpg=PA844&dq=triennial+act+history&source=bl&ots=gzSZSCWgvm&sig=M-5UI5rrjL-rgLMyMbZLWTHTXWk&hl=hu&sa=X&ei=KAAdsU7WLJknNygOq1IGYAg&ved=0C-GEQ6AEwBg#v=onepage&q=trenial&f=false> (a letöltés ideje: 2016. 05. 26.)

28 Gee HENRY – William John HARDY: *Documents Illustrative of English Church History*. New York, 1896., 537–545., <http://history.hanover.edu/texts/engref/er97.html> (a letöltés ideje: 2016. 05. 27.)

csoportja, melybe a középpolgárság és a gazdag paraszti réteg tartozott. Ez a csoport a parlament vezető szerepének megerősítéséért és a szabad kereskedelem mellett tette le voksát. A harmadik a levellerek csoportja, akiket a kispolgárság támogott. A legradikálisabb nézeteket ez a csoport vallotta, céljuk a királyság eltörlése és a közársasági államforma bevezetése volt.

A Root and Branch Petition-t 1641 nyarán megszavazták. A kerekfejűek a törvény elfogadása mellett, míg a gavallérok a törvény ellen szavaztak. Egészen idáig a parlament egységesen lépett fel az abszolutisztikus uralkodóval szemben, azonban ez a kérdés megosztotta őket. Ez a helyzet odáig vezetett, hogy az idáig egységes parlament érdekcsoportokra darabolódott fel. A királynak kedvezett ez a helyzet, és a parlament által okozott sérelmei megtorlására készült.

A rákövetkező évben, 1642 elején a bosszúra szomjazó király komoly lépésre szánta el magát: serege élén megtámadta a parlamentet, és kísérletet tett az ellenzék vezetőinek letartóztatására. Az akció nem volt sikeres, hiszen a király terveiről tudomást szerzett az ellenzék is, és a parlament mellett kiálló londoni lakosság sikeresen elrejtette a király által keresett ellenzék meghatározó személyeit. I. Károly a sikertelen terv után elhagyta Londont, és északra, Nottinghambe távozott. Nem volt köteles elhagyni Londont, azonban nem kívánt további törvényeket aláírásával szentesíteni. Pár hónappal később csapatai felett seregszemlét tartott. Eltökélt szándéka volt a parlament szétzavarása katonai erővel. A tarthatatlan helyzet végül polgárháború kitöréséhez vezetett. A királyhoz hű nemesek, vagyis a gavallérok az uralkodó mellett foglaltak állást, míg a parlament puritán hívei, a kerekfejűek a parlamentet támogatták.

I. Jakab a hozzá nem értő vezetésével feszültséget gerjesztett a királyi hatalom és az angol nép között. Itt még beszélhetünk egyfajta kontrollról, hiszen a parlament többek között képes volt nemet mondani a harmincéves háborúba való csatlakozásra is. I. Károly apja nyomdokaiban haladt, sajnos rossz értelemben. Kívívta a nép teljes ellenszenvét, uralkodása alatt megszámlálhatatlan katonai, kül- és belpolitikai kudarc érte az országot.

A polgárháború kitörése a parlamentet rendkívül megosztotta, azonban az angol nép körében nem volt megfigyelhető ugyanilyen mértékű társadalmi megosztottság. Ez a semlegesség azzal magyarázható, hogy a népet mindig kihagyták a döntések meghozatalából, megszokta, hogy a király abszolutisztikus eszközökkel uralkodik, a parlament lehetőségeihez mérten pedig próbálja kontrollálni ebben. Az átlagember fizette az adókat, és saját életben maradásán fáradozott. Napjainkban ugyanez a helyzet, csak modernebb világban élünk. Sokan nem azért nem mernek állást foglalni, mert nincsenek meg az elgondolásai, hanem mert félnek a megtorlástól. Ezzel magyarázható, hogy a forradalom első periódusában sokan még nem kötelezték el magukat egyik oldalnak sem. Mind a parlament, mind a király oldalán harcoltak a különböző társadalmi csoportok tagjai az egyszerű földművesektől a nemesemberekig. Bizonyos ideig ez a neutralizációs törekvés sikeres volt, de végül egész Angliát megosztotta a királpárti erők és a parlament tábora.

Ironikus, hogy a királyi hatalommal szemben korábban olyan egységesen fellépő parlament 1640-ben a már említett Root and Branch Petition-nel saját magát osztotta fel érdekcsoportokra. Így történhetett meg az, hogy a parlament egy része a király mellett foglalt állást.

Az angol polgárháborút tehát okkal nevezhetjük vallásháborúnak is, hiszen kirobbanása az anglikán egyház teljes eltörlését célzó Root and Branch Petition-hez köthető. A király az anglikán egyház fennmaradása mellett állt ki, míg a parlament mindig is szilárdan puritán felfogásokat vallott. Ahogy már azt a korábbiakban említettem, I. Károly felesége hithű katolikus volt, így nem meglepő az a tény, hogy Anglia katolikus lakossága is a király mellett harcolt. Anglia kettészakadását követően a nem túl jó gazdasági potenciállal rendelkező területek kerültek a király ellenőrzése alá. Ezek az északi és északnyugati régiók voltak. Ezzel szemben Londonban, a gazdagabb déli és délkeleti területeken a parlament vette át az irányítást.

Az angol alkotmánytörténet kiemelkedő fejlődésen ment át: az egykoron abszolutisztikus hatalommal rendelkező király nem korlátozta a parlament munkáját, és így az alsóház valós parlamenti kormányzást volt képes folytatni. A parlament beleegyezett volna a királlyal történő kiegyezésbe, azonban I. Károly nem volt hajlandó lemondani bizonyos kiváltságairól, mint a hadsereg irányítása és az anglikán egyház vezetése. Kezdetben kiráypárti győzelmek születtek, azonban Oliver Cromwell megszervezte a vasbordájúaknak nevezett elit seregét, és képes volt kiharcolni a végső győzelmet. A csaták leírása alkotmánytörténeti szempontból indokolatlan lenne, ezért ettől eltekintek.

Cromwell megnyerte szövetségesének a skótokat, és a későbbiekben maguk a skótok adták ki I. Károlyt a parlamentnek. A parlament és a kiráypárti erők harca végül 1647-ben ért véget, I. Károly teljes vereségével. A parlament perbe fogta, elítélte és később, 1649-ben kivégezte az uralkodót. A leveller irányzat egyre inkább erősödött, a hadsereg 1647-ben megszállta Londont, az alsóházban addig vezető posztot betöltő presbiteriánus képviselőket elüldözte. A kialakulóban lévő katonai diktatúra törvényhozását csonka parlamentnek²⁹ nevezték el. A monarchiát mint államformát megszüntették, ugyanerre a sorsra jutott a Lordok Háza, és így az egykamarás parlament gyakorolhatta a végrehajtó hatalmat.

A parlament is túl messzire ment, saját maga akarta gyakorolni a végrehajtó és a bírói hatalom feletti kontrollt is, illetve saját hatalmának bebetonozására törekedett. Ez a lépés nem volt bölcs döntés, és kiváltotta a hadsereg ellenérzését is, így az Cromwell vezetésével 1653-ban szétkergette azt. Ezután Cromwell egyszemélyes katonai diktatúrát hirdetett ki, új parlamentet hívott össze, és az ország történetében elsőként és egyben utolsóként is írott alkotmányt hirdetett ki. Egy újfajta közigazgatási struktúrát képzelt el, a protektor (önmaga) számára erős végrehajtó hatalmat kívánt biztosítani, és a protektor munkáját segítő Tanácsot alávetett helyzetben képzelte el. Cromwell – hasonlóan I. Károlyhoz – a hadsereg vezetését és az egyház fölötti irányí-

²⁹ David PLANT: *The Rump Parliament*, <http://bcw-project.org/church-and-state/the-commonwealth/rump-parliament> (a letöltés ideje: 2016. 05. 28.)

tást nem kívánta átadni a parlamentnek. A parlament 1656-ban felkérte Cromwellt a korona elfogadására, aki visszautasította ezt. Három évvel később bekövetkezett halálát követően fia került a protektori székbe, akit pár hónappal később a hadsereg eltávolított ebből a tisztségből.

A király halálától a Cromwell haláláig terjedő időszakban a protektor uralkodásával és a hadsereg támogatásával fenntartható volt a köztársasági államforma, azonban a protektor halála megváltoztatta a köztársaság jövőképét. Beköszöntött a restauráció korszaka, I. Károly fia, II. Károly a hadsereg támogatásával visszatért Angliába, és visszaszerezte a hatalmat. A monarchia így felváltotta a köztársaságot. A nagy változás az abszolutisztikus uralkodás megszűnése volt. A parlament adóztatással és törvényhozással kapcsolatos, királlyal szembeni elsőbbsége megkérdőjelezhetetlen volt. Az uralkodó a kincstárhoz kapcsolódó kiadások, a hadsereg és a külpolitika terén visszanyerte korábbi jogait. A Lordok Háza ismét bekapcsolódhatott a kormányzásba. Tehát a parlament és a független bíróságok már megfelelő ellensúlyt képeztek a királyi hatalommal szemben. A törvényhozó hatalom így a parlament lett, a kormányzásért pedig a király volt felelős. A végrehajtó hatalomért kizárólagosan a bíróságok voltak felelősek. A király munkáját segítette a Titkos Tanács. Az adópolitika meghatározása, amely I. Jakab életét megkeserítette, és I. Károly életébe is került, kizárólagosan a parlament hatásköre lett. Az abszolutisztikus uralkodás módjának vége szakadt, és beköszöntött az alkotmányos monarchia rendszere.

Az 1661-es évben összeült az úgynevezett lovagi parlament. A király nem mert szembeszegülni a parlamenttel, és több törvényt is elfogadtak ebben az időben. Megemlítendő, hogy ez a parlament egészen 1679-ig ülésezett. Ezen törvények együttes neve volt a Clarendon Code,³⁰ (a király első minisztere Clarendon volt). A Clarendon Code a puritanizmus gyengítését tűzte ki céljúl az anglikán egyház erősödése céljából, továbbá az uralkodói hatalom megerősítését. A Code Clarendon puritánok elleni törvényei volt az 1661-es Corporation Act, magyarul önkormányzati törvény, mely szabályozta, hogy csak anglikánok lehetnek a városi önkormányzat tagjai. Az 1662-es Act of Uniformity, más nevén egyöntetűségi törvény az anglikán államegyháztól különböző, úgynevezett szabadegyházak ellen irányult. Szabályozta, hogy mindenkinek az anglikán egyház imakönyvére, a *Book of Prayerre* kell esküt tennie. Ez oda vezetett, hogy ezernél is több puritán lelkész veszítette el állását az eskü megtagadása miatt. Az 1665-ös Five Mile Act, vagyis ötmérföldes törvény szintén azon puritán lelkészek ellen irányult, akik nem tettek esküt az imakönyvre. Ezen személyek nem léphettek be korábbi lakóhelyük ötmérföldes körzetébe.

Az 1679-ig ülésező parlament utolsó évében született meg a törvényes fogva tartás intézményét alapjaiban meghatározó *Habeas Corpus Act*. Ez lényegében törvénytelenné tette a törvénytelen fogva tartást. A bebörtönzést megelőzte az előzetes fogva tartás, és ezen idő alatt a fogvatartottnak bíróság elé kellett állnia. A bírói hatalom döntött arról, hogy szükséges-e a letartóztatott személyt továbbra is fogva tartani

30 David Ross: *The Clarendon Code*, www.britainexpress.com/History/stuart/clarendon-code.htm (a letöltés ideje: 2016. 05. 29.)

vagy szabadon engedhető. Lehetőség volt a szabadlábbon való védekezésre is. Az abszolutisztikus uralkodók alatt elképzelhetetlen volt ez az intézmény, azonban mérföldköve lett a bírói és a végrehajtó hatalom szétválásának.

II. Károly az 1685-ben bekövetkezett haláláig nem hívta össze többet a parlamentet, diktatórikusan kormányzott. A katolikus francia és spanyol befolyás jelentősen megnőtt ebben az időben. Az anglikán államegyházzal szembe fordulva II. Károly a halálos ágyán egy katolikus paptól vette fel az utolsó kenetet. Fia, II. Jakab katolikusként keresztelkedett meg, és katolikus uralkodóként követte apját a trónon. Ez a helyzet magában hordozta a vallási ügyek kiéleződését a parlamenttel szemben. A parlament számos törvényt hozott a katolikusok ellenében korábban, azonban II. Jakab ezeket figyelmen kívül hagyta, és katolikus vallású személyeket nevezett ki többek között a király munkáját segítő Titkos Tanács tagjai közé. Ennél is tovább ment, amikor udvarában katolikus miséket tartatott. Ezen lépések az abszolutisztikus uralkodásmód felvirágoztatását célozták, sikertelenül.

A 17. század végére az alsóházban elkezdett elkülönülni egymástól a földbirtokosok érdekeit szem előtt tartó tory és az arisztokratikus vezetésű whig párt. A toryk és a whigek azonban összefogtak II. Jakab eltávolítása érdekében, és tárgyalásba kezdtek, hogy kit hívjanak meg a trónra. Az uralkodó nyíltan vállalta katolikusságát, 1687-ben türelmi rendeletet adott ki, amivel a katolikusok számára lehetővé tette a hivatalviselést, eltörölte a Habeas Corpus Act-et, a törvényes fogva tartás intézményét. A toryk és whigek megállapodak abban, hogy egy hithű protestánst, Orániai Vilmost, Németalföld helytartóját hívják meg az angol trónra. Vimos a seregével 1688-ban partra szállt Angliában, ezt megtudván II. Jakab a híveivel Franciaországba menekült. Ezt az időszakot Glorious Revolutionnak, azaz dicsőséges forradalomnak nevezik. Az 1689-ben összehívott parlament elfogadta a Bill of Rights-ot, azaz a jogok törvényét. Ebben rögzítették a királyi hatalom korlátait, a trón betöltésének feltételeit és a polgárokat megillető alapvető szabadságjogokat. II. Jakab Franciaországba menekülését a trónról történő lemondásnak tekintették. Ez az angol alkotmánytörténetben meghatározó jelentőségű tartalmat is magában hordozott, ugyanis a király békeidőben nem kapott felhatalmazást állandó hadsereg fenntartására és állomásoztatására.

A parlament 1694-ben elfogadta a Triennial Act-et, azaz a hároméves törvényt. Ez szabályozta, hogy az uralkodó háromévente köteles összehívni a parlamentet. Ez az intézkedés az abszolutisztikus uralomtól való félelem hatására született meg, hiszen az uralkodó így nem tarthatta meg korlátlan ideig a számára kedvező összetételű parlamentet. Az 1701-ben elfogadott Act of Settlement, vagyis trónöröklési törvény „bebetonozta” az alkotmányos monarchiát Angliában. A Stuart-ház trónfosztották, és III. Vilmos révén a Hannover-ház kapta meg az uralkodói tisztséget legitim formában.³¹ Az abszolutisztikus uralkodás így a továbbiakban nem volt lehetséges, az uralkodó többé nem hivatkozhatott a hatalom isteni eredetére, hiszen a hatalmat a parlamenttől kapta.

31 MEZEY Barna – SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet*. Osiris Kiadó, Budapest 2003., 216.